

УДК 372.878

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ІТЕГРАТИВНОГО НАВЧАННЯ ДІТЕЙ НА УРОКАХ З МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Кандидат мистецтвознавства, Стріхар О. І.

Миколаївський національний університет ім. В.О. Сухомлинського,
Україна, Миколаїв.

У статті проводиться короткий аналіз історичного генезису принципів дидактики. Досліджено, що у процесі історичного розвитку педагогіки, відношення до цих принципів змінювалося. А також встановлено, що частина з них залишається непорушною дотепер, а інша частина принципів терпить істотне переосмислення, а також життя диктує появу й нових принципів.

Ключові слова: дидактика, педагогіка, музичне мистецтво, принципи, учні.

Стрихар О. И. Ретроспективный анализ интегративного обучения детей на уроках музыки. / Николаевский национальный университет им. В.А. Сухомлинского, Украина, Николаев.

В статье проводится краткий анализ исторического генезиса принципов дидактики. Исследовано, что в процессе исторического развития педагогики, отношение к этим принципам менялось. А также установлено, что часть из них остается неизменной до сих пор, а другая часть принципов терпит существенное переосмысление, а также жизнь диктует появление и новых принципов.

Ключевые слова: дидактика, педагогика, музыкальное искусство, принципы, ученики.

Strikhar O. I. Retrospective analysis of integrative teaching children music lessons. / Nicholas National University to the name V.A. Sukhomlinsky, Ukraine, Nikolayev.

The short-story analysis of historical genesis of principles of didactics is conducted in the article. It is investigational, that in the process of historical

development of pedagogics, attitude changed toward these principles. And also it is set that part from them remains solid until now, and other part of principles stands substantial change and also life is dictated by appearance and new principles.

Keywords: didactics, pedagogics, musical art, principles, students.

Постановка проблеми. Перетворення суспільства на основі гуманізації й демократизації, захопивши всі сфери соціального життя, викликало глибокі зміни й у сфері освіти. В останнє десятиліття спостерігається спрямованість освіти на гуманістичні, особистісно-орієнтовані й розвиваючі освітні технології. Інтеграція, в освіті, являє собою складний структурний педагогічний процес, який вимагає у навчанні дітей розглядати будь-які явища з різних точок зору, а також формує у школярів здатність самостійно проводити творчі дослідження та розвиває в них бажання активно виражати себе в будь-якій творчості. Аналіз практичних розробок щодо інтеграції у сфері викладання музики дозволив виявити, найбільш характерні з них в плані специфіки професійної підготовки вчителя музичного мистецтва в сучасних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам розвитку музичних здібностей дітей, інтеграційному навчанню взагалі присвячені наукові праці таких видних педагогів та вчених як: Архімович Л.Б. Бенч-Шокало О.Г., Горбенко С.С., Гордійчук М.М., Грінченко М.О., Зинькевич Е.С., Королюк Н.І., Лащенко А.П., Ляшенко І.Ф., Мартинюк А.К., Петровський В.А., Рудницька О.П. та ін.

Мета статті полягає у проведенні історичного аналізу інтегративного навчання дітей на уроках з музичного мистецтва.

Виклад результатів дослідження. У сучасній педагогіці дуже важливим розділом залишається теорія навчання. Виходячи із загальних вимог до педагогіки як галузі наукових знань, ряд учених виділяють наступні основні елементи дидактики: зміст освіти, цілі навчання, принципи навчання, закономірності навчання, освітні технології (включаючи форми й методи навчання), засоби навчання, контроль знань і оцінку їх результатів.

Окремого розгляду вимагає питання про принципи навчання, оскільки є фундаментальним питанням освіти. Тому проведемо короткий аналіз історичного генезису принципів дидактики. У процесі історичного розвитку педагогіки, відношення до цих принципів змінювалося. Частина з них залишається непорушною дотепер (із часів виходу у світ першої праці з педагогіки «Велика дидактика» Яна Коменського, у 1636 року); інша частина принципів терпить істотне переосмислення, а також життя диктує появу й нових принципів. Коменський призивав педагогів знайти шляхи до того, щоб учні розвивали *власний погляд на світ*.

Продовжуючи пошуки, відомий швейцарський педагог - демократ І.Г.Песталоцці (1746-1827) у своїй праці «Лінгард і Гертруда» перший висунув ідею розвиваючого навчання, доповнивши дидактику[7].

Видний німецький філософ і педагог І.Ф.Герbart (1776-1841) запропонував наступні *4 ступеня в навчанні*: 1. ясність (особливо в первісному знайомстві з тим або іншим матеріалом); 2. асоціація (знаходження й засвоєння зв'язків між новим і старим); 3. система (послідовність викладу навчального матеріалу); і 4. метод (практичні вправи, що закріплюють теоретичні знання).

У середині XIX сторіччя німецька педагогіка знову висунула «чергові» новаторські ідеї в особі блискучого педагога Ф.В. Дистервега (1790-1866), що поглибив тенденції розвиваючого навчання, висунуті Песталоцці. Найбільшу увагу Дистервег звертав на такі моменти, як наочність і доступність, міцність знань у навчанні, а також на культуру мови, розумову активність і свідомість учнів [4].

П.Ф.Каптерев (1849-1922) продовжив розвиток прогресивної дидактичної системи у відомих «Дидактичних рисах» (1914). Зокрема, він рішуче виступав проти епігонства в навчальних програмах, проти перевантаження навчальних планів, ратуючи за *фуркацію*, тобто вільний вибір дисциплін і предметів учнями за їх бажанням, особливо – у старших класах [5].

Але необхідно визнати, що ідеї *системи вільної освіти* продовжують розвиватися як у закордонній, так і у вітчизняній педагогіці.

Зупинимось на деяких, найбільш яскравих авторських дидактиках цього напрямку в педагогіці.

В.В.Розанов (1856-1919) вважав головними принципами шкільної освіти: 1) принцип індивідуальності; 2) принцип цілісності; 3) принцип єдності типу. Відповідно до принципу індивідуальності, він вважав, що «усяке вхідне в душу враження не переривалося доти, поки воно не впровадилося, не закінчило своєї взаємодії з нею, тому що лише заспокоєний у собі, незайнятий розум може почати сприймати плідно нові серії вражень» [8]. Даний принцип послужив «каталізатором» усіляких педагогічних технологій «занурення» і «поглиблення». До них відносяться наступні:

1. *Вальфдорська школа*, заснована в Німеччині Рудольфом Штейнером (1861-1925), творцем *антропософії* – навчання «про духовне життя людини, що виходить зі надчуттєвого пізнання світу через самопізнання людини як духовної космічної істоти» (зокрема, в основі викладання за такою дидактичною системою закладені такі методи, як заперечення всяких навчальних шаблонів і планів, використання принципу дуалізму, вивчення об'єктів пізнання як наділених душею речей та ін.);

2. Система видного італійського педагога Марії Монтессорі (1870-1952), заснована на застосуванні в навчанні різноманітного ілюстративно-демонстративного дидактичного матеріалу (штучно створеної системи посібників), яка у главу кута пізнання ставить світ почуттів і дух індивідуалізму. Головний дидактичний принцип Монтессорі - «Допоможи мені це зробити самому» [6];

3. *Нова школа* французького педагога-дослідника Селестена Френе (1896-1966), постульована в 30 педагогічних інваріантах (тобто тих же принципах), підставою для яких служать: *індивідуальний тижневий план*; створення учнями т.зв. *вільних текстів* (по вибраних дисциплінах) з наступною їх публікацією в шкільній друкарні; заміна оцінок за успішність різними формами заохочень (або осуджень) та ін.

Педагогіка XX століття істотно наповнила й поглибила принципи дидактики, хоча єдиної класифікації педагогічних принципів на сьогоднішній день немає. Та й однозначно стверджувати, що нині обґрунтовано вже всі можливі дидактичні принципи, не можна, тому що педагогіка не є якоюсь закостенілою догмою, а навпроти, - розвивається в усіх напрямках (у тому числі, і в сфері дидактики). Змінюється згодом і сама ієрархія дидактичних принципів.

Так, у 80-х рр. XX століття Ю.К.Бабанський (1927-1987) і В.А.Сластьонін [2] сформулювали принципи *цілісного педагогічного процесу*, до яких вони відносять дві групи принципів – принципи виховання й принципи навчання.

Відповідно до глибокого теоретичного аналізу й узагальнення, *принципи класичної дидактики* наступні: 1) принцип наочності; 2) принцип свідомості й активності; 3) принцип метапредметних основ освітнього процесу; 4) принцип продуктивності навчання; 5) принцип ситуативності навчання; 6) принцип освітньої рефлексії.

Таким чином, проведений нами короткий історичний огляд загальних принципів дидактики XVII- XX ст. показує, що вони розвивалися у двох різних напрямках. *Перший* напрямок ґрунтується на таких елементах, як міцність знань за рахунок індивідуалізації методів навчання, фуркації, поділу освіти на загальну й додаткову. *Другий* напрямок базується на асоціативності мислення, комплексному, евристичному, проблемно-пошуковому, крес-культурному характері навчання.

Дане теоретичне дослідження констатує певну подвійність педагогічного процесу, обумовлену існуванням різних підходів до освіти. Це є наочне підтвердження одного із законів діалектики: *про єдність і боротьбу протилежностей*. Втім, чи такі вже це діаметральні протилежності? Очевидно, що у вчених немає ще поки єдиної теорії в цьому аспекті освіти. Ми дотримуємося точки зору що обидва підходи - інтегральний й розділовий – є двома сторонами однієї й тієї ж проблеми, хоча, як видно, підходи протилежні.

Однак, вихід з такої суперечливої ситуації «підказує» педагогіка мистецтв, яка, на нашу думку, уже намітила в цій сфері істотний прорив.

Поряд із загальнодидактичними, існують і часткові дидактичні принципи, характерні для викладання будь-якого шкільного предмета. Не є виключенням і предмет «Музичне мистецтво». Ми у своєму дослідженні зупинимось докладно на педагогіці ХХ століття, тому що її ідеї концентровано увібрали в себе багату теоретичну спадщину попередніх історичних епох.

Отже, один з основоположників радянської музичної педагогіки й музичної психології, Б.В.Асаф'єв (1884-1949) ще на початку минулого століття основними принципами в навчанні музичному мистецтву в загальноосвітній школі вважав наступні:

1. Контраст у музиці й у музичному вихованні.
2. *Художність* (збагачення музичної свідомості).
3. Імпровізація...»[1].

Надалі, Н.П.Гродзенська (1862-1974) наголошувала на розвитку *сприйняття* музики в учнів, в основі якого бачила «*єдність* виконавської (співочої) і музичної пізнавальної діяльності школярів, взаємозв'язок різних форм роботи на уроці, розвиток музичних асоціацій». Тим самим Гродзенська однією з перших у вітчизняній музичній педагогіці проголосила тезу *про комплексність масової музичної освіти*.

С.Т.Шацький (1878-1934), у свою чергу, у центр музичного навчання ставив такі головні положення:

1. Ключовими позиціями виховного процесу є: фізична праця, розумова праця, *мистецтво* й гра.
2. Виховання дітей повинне відбуватися в соціальному середовищі («відкрита» школа).
3. В основу керування школою повинен бути покладений принцип демократизму (*співробітництво* вчителів і учнів; самоврядування школярів; педагогічний колектив – це організація колег-однодумців).

4. Учителеві доцільно бути не тільки організатором шкільного процесу, але й організатором дитячого життя.
5. Організуючим ядром шкільного життя є *естетичне виховання*, що охоплює увесь світ прекрасного (музику, живопис, театр, прикладне мистецтво та ін.) і в єдності із трудовим вихованням виступає каталізатором творчих потенцій особистості й колективу».

В.Н.Шацька (1882-1978) проголосила наступні тези про основи музичного виховання дітей у загальноосвітній школі: «Ознайомлення учнів із кращими зразками музичної творчості є основою ідейного й морального виховання школярів засобами цього мистецтва, основою формування музичного смаку...Емоційна чуйність на музику формується разом з розвитком *спеціальних музичних здібностей*...Першою умовою розвитку всіх цих здібностей є *правильний відбір* музичних творів не тільки по змісту й художніх якостях, але й по їх *доступності* відповідно віку й рівню як загального, так і власне музичного розвитку школяра».

Розвиток дидактичних принципів у музичній педагогіці продовжила й поглибила О.А.Апраксіна (1910-1990). Провідною педагогічною концепцією Апраксіної є *комплексний підхід* до навчання й розвитку, коли без оволодіння навичками музикування неможливе повноцінне освоєння естетичних критеріїв музики.

Гігантську роботу зі створення першої уніфікованої програми по музиці (що мала і має величезне значення для Народної освіти в масштабах усього колишнього Радянського Союзу) провів Д.Б.Кабалевський (1904-1987), а також його колеги-однодумці по експериментальній творчій лабораторії. Сам Кабалевський неординарно, творчо ставився до окремих педагогічних принципів: «...Без серйозного перегляду основних принципів викладання музики в школі, без значного розширення змісту й завдань уроків музики – школа не може виконати тих вимог, які в сфері музично-естетичної освіти й виховання сьогодні до неї пред'являє життя».

Головним у музичній освіті Д.Б.Кабалевський ставив наступні принципи й положення:

1. «Три кити» - пісня, танець, марш - три основні сфери музики».
2. *Опора на «трьох китах» встановлює природний зв'язок шкільних занять музикою з повсякденним життям.*
3. Всі побічні, другорядні теми підлеглі основним темам і вивчаються у зв'язку з ними (тобто *тематичне планування*).
4. «...Не навчати школярів музичної (нотної) грамоти, а формувати музичну грамотність дітей як здібність сприймати музику в якості живого образного мистецтва...».
5. Розвивати в тих, кого навчають, «уміння чути музику й міркувати про неї» (тобто принцип образної драматургії).
6. «Свідомі заняття імпровізацією з опорою на розуміння того, що таке інтонація...».

Помітним явищем у розвитку музично-педагогічної думки явилось обґрунтування *принципу розвиваючого навчання*, розроблене Г.М.Ципінім.

Е.Б.Абдуллін дає поняття «принципу як вихідного положення, що розкриває сутність, цілі й завдання музичної освіти, спрямованість і характер її змісту й процесу». Е.Б.Абдуллін підкреслює *багатоаспектність принципів* музичної освіти. Так, він виділяє:

1. Філософсько-естетичну спрямованість (...гуманістична спрямованість у викладанні музики; самоцінність особистості дитини в її спілкуванні з мистецтвом; учитель музики як діяч художньої культури...).
2. Музикознавчу спрямованість (...опора на єдність народної, авторської, класичної й сучасної музики; опора на інтонаційний, жанрово-стильовий підхід у вивченні музики в її зв'язках з життям; слухання, виконання, твір як основні види діяльності...).
3. Художньо-психологічну спрямованість (...опора на єдність розвитку інтуїтивного і усвідомленого початків у музичній освіті...).

4. Художньо-дидактичну спрямованість (...захопливість, послідовність, систематичність, науковість, єдність музичного виховання й навчання, міцність і дієвість результатів музичної освіти...).
5. Музично-педагогічну спрямованість (...образність і цілісність, діалектика музично-педагогічної цілі й засобів, єдність художнього й технологічного...).

У вітчизняній педагогіці з кінця ХХ століття з'являються роботи, що містять *нетрадиційний підхід* у трактуванні принципів музичного навчання. Так, на думку В.Г.Ражнікова, у сучасній музичній педагогіці важливо застосовувати наступні принципи:

1. «Уподібнення людини музиці, створення педагогом атмосфери «рівновеликості музиканта (іншими словами, того, кого навчають) музичному твору». Причому, під особистістю учня мається на увазі «...не стільки те, що його виділяє, індивідуалізує, відокремлює від світу, скільки те, що його із цим світом поєднує на значній висоті». Таким чином, у поглядах автора простежується цілком визначена тенденція до *гуманістичних традицій* у педагогіці: «...Педагог майже завжди перебуває в положенні судді. Він засуджує, розбирає, розглядає факти винності учня. «Потерпілих» же знайти не важко - це всі й усе, що оточує учня: історія музики, стиль, жанри, форма, а також виконавська школа, клас та ін. ...педагогу при цьому не спадає на думку засуджувати себе, а саме це і є відсутність рефлексії й особистісного розвитку».

2. «Особистість учня розвиває тільки розвинена особистість педагога. Інші позиції педагога – наставник, керівник, авторитетний фахівець, репетитор, режисер-постановник репертуару та ін. – здійснюють оперативну й випадкову допомогу, але найчастіше приводять до *поділу* навчання й виховання й не можуть сприяти організації продуктивного діалогу музиканта-учня з музикантом-учителем».

Останнім часом у ряді наукових досліджень по музичній педагогіці була обґрунтований концепція *поліхудожнього підходу до викладання дисциплін освітньої сфери «Мистецтво»* [9]. У сучасному освітньому процесі з об'єкта

культурогенних процесів учень стає їх суб'єктом, предметом, у той час як раніше предметом виступав професійний культурний простір, художнє середовище, споживання чужого мистецтва й прилучення до нього.

У сучасних соціоумовах досить актуальним стало обґрунтування також такого нового принципу в педагогіці, як *урахування національно-регіональних особливостей у викладанні музики*. Етнографічний й «природозгідний» напрямок в інтегрованих навчальних шкільних програмах - незаперечний факт, що виявляє собою один з напрямків у новітній педагогіці.

Сьогодні вже існують навчальні заклади, що *цілком* орієнтують свою роботу на інтеграційний підхід у навчанні. Опора на *історичний* стрижень дозволяє простягнути сполучні нитки від музики до поезії, до живопису й архітектури – ширше зрозуміти дух епохи, у якій створювалися ті або інші шедеври музичного мистецтва. Природно, що теорія в поєднанні із практикою дає більш високий рівень проникнення в дух, зміст, красу музики.

Інтеграційний принцип у навчанні не зводиться до звичайних міжпредметних зв'язків між окремими дисциплінами. Інтеграція знань суть щось більше, ніж просто сума їх, це – *переплавлення* знань одного предмета в іншій, що дозволяє використовувати їх у різних ситуаціях. Можливості для застосування даного принципу представляє практично кожна дисципліна. Його реалізація з усією необхідністю передбачає спільні, скоординовані зусилля викладачів різних спеціальностей, вимагає погодженості в їх педагогічних діях, більше того – синхронності цих дій.

Для сфери спеціальної музичної установи, у своєму дослідженні ми хочемо *продовжити* виклад змісту й сутності даного принципу в контексті підготовки фахівців для самої масової освіти, а саме: в умовах освіти в середній загальноосвітній школі.

Висновок. Таким чином, проаналізувавши принципи дидактики, ми бачимо, що поява нового принципу – а саме принцип інтеграції – була підготовлена всім ходом історичного розвитку загальної й часткової дидактики. *Необхідність* його наукового обґрунтування назріла, оскільки практичний

«грунт», такі як тенденція ряду дидактичних принципів до інтеграційного підходу в навчанні; обґрунтування нових педагогічних принципів; поява великої кількості інтегрованих програм підготовлена. Про це ж говорять багато вчених.

Література:

1. Асафьев Б.В. Избранные статьи о музыкальном просвещении и образовании. / Б.В. Асафьев. – Ленинград. - 1973. – 235с.
2. Бабанский Ю.К. Педагогика. / Ю.К. Бабанский – Москва. - 1983. – 308 с.
3. Данилюк А.Я. Теория интеграции образования. / А.Я. Данилюк – Ростов-н-Д: Изд-во Рост. Пед. ун-т. - 2000. – 400 с.
4. Дистервег Ф.А. Избранные педагогические сочинения. / Сост. В.А.Ротенберг, предисл. Е.Н.Медынского. – М., 1956. – 214 с.
5. Каптерев П.Ф. О саморазвитии и самовоспитании. // Педагогика. – 1999. – №7. – С.73-84.
6. Монтессори-материал. Часть 1. Школа для малышей / Пер. с нем. М.Бутуриной. Ред. Е.Хилтунен. – М., 1998. – 80 с.
7. Песталоцци И.Г. «Лингард и Гертруда» / И.Г. Песталоцци: Избранные сочинения. - Т.1.-М.-1936. - С.137.
8. Розанов В.В. Сумерки просвещения. / В. В. Розанов – Москва. - 1990. – С.93.
9. Юсов Б.П. Современная концепция образовательной области «Искусство». / Виды искусства и их взаимодействие. / Б. П. Юсов. – Москва, 2001. – С.20.

References:

1. Asaf'ev B.V. Yzbrannyye stat'y o muzykal'nom prosveshchenyyu y obrazovanyu. / B. V. Asaf'ev. – Lenynhrad. - 1973. – 235s.
2. Babanskyu Yu. K. Pedahohyka. / Yu. K. Babanskyu – Moskva. - 1983. – 308 s.

3. 3.Danylyuk A. Ya. Teoryya yntehratsyy obrazovanyya. / A. Ya. Danylyuk – Rostov-n-D: Yzd-vo Rost. Ped. un-t. - 2000. – 400 s.
4. Dysterveh F. A. Yzbrannye pedahohycheskye sochyneniya. / Sost. V. A. Rotenberh, predysl. E. N. Medynskoho. – M., 1956. – 214 s.
5. Kapterev P. F. O samorazvytyy y samovospytanyy. // Pedahohyka. – 1999. – № 7. – S.73-84.
6. Montessory-materyal. Chast' 1. Shkola dlya malyshey / Per. s nem. M. Buturynoy. Red. E. Khyltunen. – M., 1998. – 80 s.
7. Pestalottsy Y. H. «Lynhard y Hertruda» / Y. H. Pestalottsy: Yzbrannye sochyneniya. - T.1.-M.-1936. - S.137.
8. Rozanov V. V. Sumerky prosveshcheniya. / V. V. Rozanov – Moskva. - 1990. – S.93.
9. Yusov B. P. Sovremennaya kontseptsyya obrazovatel'noy oblasti «Yskusstvo». / Vydy yskusstva y ykh vzaymodeystviye. / B. P. Yusov. – Moskva, 2001. – S.20.